

TĒ 28 CHIUⁿ GŌA-KHO Ê KIAT-HÚT CHÈNG

Sò-in (素因, *Predisposing causes*) :

1. Pē-bú ũ chit hō pīⁿ, i ê kiáⁿ ê sin-thé bōe íong, só-í khah khòai jiám-tiòh kiat-hút chèng.
2. Lâng ê heng-khám siuⁿ pīⁿ, òe tì-kàu kiat-hút chèng.
3. Gín-á, kap siàu-liân lâng, khah òe jiám-tiòh.
4. Khong-khì bô kàu, chhù-nih ak-chak, tín-ai kap soa khah chōe.
5. Kú-tng ê pīⁿ, chhin-chhiūⁿ kú-tng sàu, nâ-âu tiāⁿ-tiāⁿ thiàⁿ; koan-chat kháp-tiòh, kòng-tiòh, iā khah khòai jiám-tiòh chit hō pīⁿ.
6. Sit-bút put-chiok, tui án-ni sin-thé òe khah soe-jiók, òe khah khòai jiám-tiòh. Nā-sī gū ê leng-pông (乳房, *udder*) ũ kiat-hút chèng, tui hia sòe-khún òe jip gū-leng; lâng chiáh hit hō gū-leng òe jiám-tiòh kiat-hút chèng.

Gōan-in : Chit hō pīⁿ ê gōan-in sī kiat-hút-khún. Chit hō sòe-khún, ũ-sī jip tui khì-kng kap hì-chōng, ũ-sī tui siàu-hòa-khì jip. Tī bô só-chāi i-īⁿ ê chú-chiáh ũ hì-lô pīⁿ, bô lōa-kú lák-ê i-seng iā ũ jiám-tiòh chit hō pīⁿ. Sī tui chú-chiáh thām-lāi ê kiat-hút-khún ũ bak-tiòh i-seng ê sit-bút, só-í thōan-jiám-tiòh kiat-hút chèng. Tui ũ siong ê phê-hu á-sī liām-mòh, sòe-khún òe jip. Hit ê sòe-khún jip lâng ê seng-khu liáu-āu, ũ-sī lâng nā íong-kiāⁿ, sòe-khún òe sí. Sòe-khún lâi kàu seng-khu-lāi tú-tiòh pèh-huih-kiū hō i chiáh, chiū sí, chit ê pèh-huih-kiū ê miá, kiò-chòe chiáh-khún-sòe-pau (食菌細胞, *phagocyte*). Chit-ê sī tui seng-khu ũ khòng-tók ê khui-lát. Phì-lūn lâi kóng, kiat-hút-khún sī kong-kek ê tui-ték, chiáh-khún-sòe-pau, chiū-sī seng-khu tí-hông ê kun-peng. Chit nng pêng saⁿ kau-chiàn. Seng-khu nā íong-kiāⁿ, òe khah iāⁿ, iā sòe-khún òe sí. Chóng-sī seng-khu nā soe-jiók, á-sī chiām-sī bô íong, kiaⁿ-liáu kiat-hút-khún òe iāⁿ, liām-piⁿ siⁿ-thòⁿ.

Nā tī lîm-pa-chōaⁿ-lāi, hiah ê sòe-khún tãi-seng òe chòe chit-liáp chit-liáp kiò-chòe kiat-hút, chiah-ê āu-lâi sio-háp chòe khah tōa liáp, kiò-chòe kiat-hút-kiat-chat (結核結節, *nodule*), ná kú ná tōa kàu āu-lâi tī hit liáp-lâi ũ pèh-pèh ê mih, chhin-chhiūⁿ gū-leng-piáⁿ. Nā iū-gōan koh kiāⁿ, bô lōa-kú òe piⁿ-chiāⁿ lâng-iông, òe kàu phê-hu-gōa chhut lâng; nā án-ni chiū oh-tít hó.

Nā tú-á thōan-jiám, lâng thàn hó ê hoat-tō, hiah ê kiat-hút ê liáp òe khah ta, khah tēng, hit liáp ê si-ūi òe siⁿ kiat-tè-chit, chiū-sī khah tēng ê chit, lâi pau-ūi kiat-hút. Chit liáp ná kú ná tēng, liáp-lâi ê lâng òe hō huih ê chiáh-khún-sòe-pau chiáh-khì, á-sī piⁿ-chiāⁿ tēng chit chhin-chhiūⁿ chiòh ê khoán, kiò-chòe chiòh-he-piàn-sèng, (石炭變性, *calcification*).

Tī-liâu-hoat sī put-chí iàu-kín. Hioh-khùn. Hó ê khong-khì, chhin-chhiūⁿ soaⁿ-teng á-sī hái-kíⁿ. Nā siông-siông tī gōa-bīn khah hó.

Hó ê sit-bút, iā tiòh kàu-giáh, chhin-chhiūⁿ gū-leng, koe-nng, ah-nng, hì-iū, gū-bah, koe-bah, kap pêng-siông ũ pó ê sit-bút. Iū ê sit-bút. Lâng ê seng-khu nā **hok-siông** khah bōe jiám-tiòh kiat-hút chèng.

Koh chit-ê hoat, chiū-sī ēng *tuberculin* lâi chù-siā.

Ū-sī tiòh chhiú-sút.

Gōa-kho tèk-piát ê kiat-hút chèng :

Kiat-hút chèng ũ chin chōe khoán, chhin-chhiūⁿ kiat-hút chèng ê lâng-iông, lîm-pa-chōaⁿ-kiat-hút, kut-kiat-hút chèng, chng-thâu-á-kiat-hút chèng, koan-chat-kiat-hút chèng, chek-chui-kut-kiat-hút chèng, sīn-chōng-kiat-hút chèng, pak-mòh-kiat-hút chèng.

Kiat-hút chèng ê lâng-iông sī bān sèng-ê. Khah-siông tī lâng-iông ê ē-tóe sī kut, koan-chat, á-sī lîm-pa-chōaⁿ-kiat-hút. Chhin-chhiūⁿ io-chui-kut nā ũ kiat-hút chèng, ũ-sī òe siⁿ lâng-iông, iā hit hō lâng tui hit ê ũ-pīⁿ chek-chui-kut ê chēng-bīn, kàu kut-pōaⁿ thâu-chēng ê só-chāi, chiah tui kha-thúⁱ ê chēng-bīn chéng-khí-lâi. Hit hō lâng-iông ê lâng, sī pí pêng-siông lâng khah kàu, khah pèh, khah chhin-chhiūⁿ chhàu gū-leng ê khoán (tē 241 a, b tō).

Chit hō lâng-iông, ũ-sī ka-kī òe khip-siu siàu-khì, á-sī phò phê, á-sī jip tī liām-mòh ê kng-lâi. Nā-sī án-ni òe kap pát khoán ê bī-seng-bút sio-chham, pīⁿ-lâng khah khòai hoat siàu-hòⁿ-jiát (消耗熱) iā khah khòai sí-khì. Kā i chhiú-sút liáu-āu, ũ-sī òe hó, khah-siông bān-bān.

Chèng-chōng : Ū chit liáp, bān-bān khí, bōe sím-mih thiàⁿ; nā thiàⁿ, sī tùi gōan-pún ê pīⁿ, chhin-chhiūⁿ kut ū pīⁿ. Chit hō lāng-iông sī khah léng, m̄-sī sio, bō āng bō hoat jiát.

Tī-liân : Nā kâ i chhiú-sút, tiòh chin chheng-khì. Kâ i thâi á-sī chiam liáu-āu, tiòh thīⁿ hō bát, m̄-thang ēng hō lāng lâu-chhut-lâi ê hoat (ín-lâu-hoat) . Tiòh put-chí sió-sím, m̄-thang hō pát khoán ê bī-seng-bút jiám-tiòh. Khòng-kiat-hút chèng ê tī-liâu-hoat, chiū-sī hó ê sit-bút í-kip khong-khì hit hō.

Lím-pa-chôaⁿ-kiat-hút (淋巴腺結核, *tubercular glands*) ê gōan-in, sī siàu-liân lāng, sit-bút kap òe-seng m̄-hó, chiù-khí, píⁿ-thô-chôaⁿ-iām (扁桃腺炎, *tonsillitis*) .

Ām-kún ê lím-pa-chôaⁿ khah-chōe, koh-ē-khang, kap kái-piⁿ-ê , khah hán-tit, chóng-sī iū-gōan ū.

Lím-pa-chôaⁿ piàn tōa, si-ūi ê chơ-chit kap lím-pa-chôaⁿ sio-liâm, chôaⁿ-lâi piàn-ōaⁿ, chhin-chhiūⁿ gū-leng-piáⁿ hit hō, siⁿ lāng-iông.

Tī-liâu : Khòng-kiat-hút chèng (抗結核症, *antitubercular*) ê tī-liâu-hoat. Chhiú-sút, lím-pa-chôaⁿ-tiah-chhut (淋巴腺摘出, *excision of glands*) , á-sī lāng-iông koah khui koh khau.

Kut-kiat-hút : Chit hō kut pīⁿ kúi-nā khoán, khah-siông tú-tiòh ê só-chāi sī tī tng kut ê bé-liu, á-sī tī koan-chat ê nng-kut ê ē-tóe. Ū-sī tùi chit ê iân-kò kut òe chhàu. Kut-mởh iā òe jiám-tiòh kiat-hút, chhin-chhiūⁿ hiáp-kut, kap chek-chui-kut; kut-lâi ê chơ-chit òe jiám-tiòh, khah-siông sī chhiú-cháiⁿ-kut, chhiú-óaⁿ-kut, hū-kut. Kut-lâi siⁿ lāng-iông.

Koan-chat-kiat-hút : Chit ê koan-chat-kiat-hút chèng ê khí-thâu, ū-sī sī in-ūi kòng-tiòh, phah-tiòh, tùi án-ni bô chim-chiok chiàu-kò. Ní-hè : Siàu-liân lāng kap lâu lāng. Siàu-liân lāng òe jiám-tiòh, sī in-ūi i ê kut ê sòe-pau iáu teh siⁿ. Lâu lāng òe jiám-tiòh, in-ūi lâu lāng khòng-tók ê khui-lát kiám-chiò. Sòng-hiong lāng, in-ūi m̄-hó ê sit-bút, kap bō òe-seng, iā chit téng ê lāng nā tú-tiòh sió-khóa ê sún-hāi, bô chim-chiok chiàu-kò (tē 238 tô) .

Chit hō pīⁿ ê khin tng, sī koan-hē tī khah kín i-tī á-sī khah bān. Tāi-khí-seng khí ê só-chāi sī kut-bé, á-sī koan-chat ê liâm-mởh-lâi. Nā bô i-tī, òe píⁿ khah siông-tiông, chhin-chhiūⁿ jīm-tài, á-sī nng-kut, chham kut òe pháíⁿ-khì. Koan-chat-lâi òe siⁿ kiat-hút bah-gê-chơ-chit; chit ê bah-gê-chơ-chit (肉芽組織,) iā píⁿ-chiáⁿ lāng, chiáⁿ chòe chit liáp tōa liáp lāng-iông. Ū-sī koan-chat-lâi ê liâm-mởh-ék òe siuⁿ chōe, iā koan-chat òe chéng. Chit hō bah-gê-chơ-chit ū-sī bô hòa-lāng, m̄-kú píⁿ-chiáⁿ kiat-tè-chit, òe chiong nng pêng ê pīⁿ kut, lâi hō i liân-háp, lâi thòe ê hit ê koan-chat. Nā án-ni chiū kui-si-lāng, hit hō koan-chat lóng bōe óah-tng. Pīⁿ kut chiap-liân ê sí, bók-tit hō tín-tng.

Chèng-chōng : Thiàⁿ, ū-sī chit ê thiàⁿ sī tī ū pīⁿ ê só-chāi, ū-sī tī pát ūi òe thiàⁿ; chhin-chhiūⁿ nā pī-khū-koan-chat ê kiat-hút, ū-sī chhek-koan-chat òe thiàⁿ. Chit ê iân-kò; sī in-ūi lāng ê thàng-thiàⁿ, lóng sī tùi sîn-keng chiah òe chai. Pī-khū-koan-chat hit só-chāi ê sîn-keng ū pun chhe kàu chhek-koan-chat, só-í hit ê pīⁿ sui-bóng tī pī-khū-koan-chat, m̄-kú lāng chai thiàⁿ ê só-chāi, ū-sī chhek-koan-chat. Chit-ê kiò-chòe hóan-siā-sèng ê thiàⁿ (反射性, *referred pain*) . Iā thang kóng pī-khū-koan-chat ê thiàⁿ chhi-kek kàu tōa-náu, hit ê tōa-náu ū hoan-ék thiàⁿ sī tùi chhek-koan-chat chiah khí.

Mí-sī ū-sī hut-jiân chíⁿ kiò thiàⁿ; chit-ê sī in-ūi koan-chat nng pêng ū pīⁿ ê kut-bé saⁿ-bôa ê iân-kò. Jit-sí khah bōe án-ni thiàⁿ, in-ūi pīⁿ-lāng cheng-sín ê sí, kóan hit koan-chat ê kun-bah òe kiu-khí-lâi, án-ni koan-chat chiū òe tiām-chāi.

Nā ū chit hō pīⁿ, ū-sī koan-chat kiu-té, koh teh tó ê sí, òng tùi gōa-bīn phiat-chhut-khì.

Tī-liâu :

1. Khòng kiat-hút chèng ê tī-liâu-hoat.
2. Hioh-khùn. Bók-tit hō koan-chat tín-tng. Tó tī bín-chhng, koan-chat lóng bô thiàⁿ liáu-āu tiòh chấp-jī géh-jít, chì nng nī-kú, chiah thang tín-tng. Nā bô án-ni, pīⁿ chiū khòai-khòai koh khí.
3. Koan-chat ê piàn-hêng tiòh kóe. Eng-kai tiòh chiong hit ki kut an-ti hē chòe ū lō-ēng ê sè-bīn. Tiòh ēng hù-bók, pheng-tòe, hit hō mih. Nā-sī pī-khū-koan-chat, chhek-koan-chat, á-sī chek-chui-kut ê pīⁿ, beh chhun-tit ê hoat-tō, tiòh chiām-chiām lâi chòe; chit-ê kiò-chòe khan-ín-hoat, tiòh khòeⁿ tē 355 bīn. Nā ū pī-khū-koan-chat, chhek-koan-chat ê kiat-hút, ū ték-piát ê hù-bók thang ēng, kiò-chòe To-má-sī ê hù-bók, sī teh ēng lâi i-tī pī-khū-koan-chat, á-sī chhek-koan-chat, bān-sèng kiat-hút

chèng (tē 239 tô) . Chit hō pī-khū-koan-chat ê hù-bòk, sī ēng chit pán ê thih-pán, tng, tui keng-kah-kut khí kàu kha-tó ùi-chí. Siang-thâu-bé ũ nng ê thih chòe ê khòan, tī tōa-thúi-tiong iā ũ chit-ê. Hiah ê khòan teh háp-óa, sī ēng khu-sok-kim (拘束金, *buckle*) lâi liú hō tiâu. Khòan ê lâi-bīn ũ ēng nng-phê chū-teh, hō i kah bōe lòe-tiòh bah. Óa pak-tó ê só-chāi, chiong pheng-tòa tī tiâu, kap tōa-thúi iā sī án-ni. Téng-bīn ê khòan, ēng tiâu-tòa, tiâu tiâu tī keng-thâu-téng. Ai beh hō ũ-pīn ê kha lī phū, só-í tiòh ēng chit ê thih-khòan, tī hó ê kha lâi ké kha hō kôaiⁿ, chiū ũ pīn ê kha bōe tak-tiòh thô, án-ni pī-khū-koan-chat, chiū bōe tín-tāng, iā bōe hō seng-khu ê tâng-liōng lâi ap-teh. Nā beh kiāⁿ, tiòh ēng nng ki kóaiⁿ-á lâi tú tī koh-ē-khang.

To-má-sī chhek-koan-chat ê hù-bòk : Chit ê hù-bòk ũ chit-ê thih chòe ê khòan, chhin-chhiūⁿ koe-nng-hêng, chiàu pīn-lâng kha ê tōa sòe, lâi ēng hit ê khòan; khòan ũ ēng nng-phê pau. Siang-pêng ũ nng pán ê thih-pán lâi kah teh, ē-tóe ũ chit-ê khòan kàu tī thô-kha. Chí nng ki thih-pán, ũ ēng phê ê tōa, chiong khu-sok-kim lâi liú hō i tiâu. Kah hó tiòh ēng pheng-tòa sòa tī hō i tiâu. Koe-nng-hêng ê khòan, tiòh ēng tiâu-tòa tiâu tī keng-thâu-téng hō i tiâu. Tiòh ēng chit-ê thih-khòan, tī hó ê kha ké kôaiⁿ, lâi bián hō seng-khu ê tâng-liōng lâi ap-teh tī ũ pīn kha ê chhek-koan-chat. Tui tē 240 tô thang khòaⁿ, chiū chai seng-khu ê tâng-liōng, sī ap-teh tui i kut-pôaⁿ kàu thih-khòan, bô koan-hē tī ũ pīn ê chhek-koan-chat.

Chek-chui-kut ê kiát-hút chèng (*Potts Disease*) : Chit hō pīn ê khòan-sit, tãi-khai sī chhin-chhiūⁿ tú-á kóng, kut kap koan-chat-kiát-hút chèng. Hit hō ê sò-in kap gòan-in saⁿ-tāng. Pīn ũ-sī tī chit tē chui-kut, á-sī ũ-sī kúi-nā tē ũ jiám-tiòh. Nā-sī lêng ê chui-kut ũ chit nng tē sún-hōai liáu-āu, chiū lêng kui seng-khu ê tâng, thòan kè tī chui-kut, hō hit ê ũ pīn ê só-chāi ê chui-kut, téng-bīn-ê lâi teh-tiòh ē-bīn-ê, tì-kàu hō hit-ê ũ pīn ê kut oan-khiok (tē 241 tô) . Chit ê pīn miá kiò chek-chui-kut oan-khiok chèng. Kah-siōng tú-tiòh chiū-sī tī heng-chui-kut kap io-chui-kut.

Chèng-chōng :

1. Thiàⁿ : Tī ũ pīn ê só-chāi chai thiàⁿ, iā tī pát ũi chai thiàⁿ, chhin-chhiūⁿ hiáp-kut, á-sī pak-tó. Ū-sī gín-á kóng pak-tó thiàⁿ, m-kú pīn ê só-chāi sī tī chui-kut. Chit hō thiàⁿ kiò-chòe hóan-siā-sèng ê thiàⁿ.
2. Tē jī khòan ê chèng-chōng, sī chek-chui-kut pīn ngī. Pīn tú-á khí ê sí, seng-khu ê kun-bah kiu ân, hō hit ê ũ pīn ê chui-kut bōe tín-tāng, án-ni kah bōe thiàⁿ. Āu-lâi ũ pīn ê chui-kut òe sio-liân pīn-chiāⁿ ngī ê kut.
3. Ún-ku : Koh chit khòan ê chèng-chōng sī piàn-hêng, chhin-chhiūⁿ ún-ku. Che sī in-ūi chui-kut í-keng pháiⁿ-khì oan-khiâu.
4. Lâng-iōng : Ū-sī hit hō lêng, bô tī ũ pīn ê só-chāi. Ū-sī tui hit ê ũ pīn chek-chui-kut ê chêng-bīn kàu kut-pôaⁿ thâu-chêng ê só-chāi, chiah tui kha-thúi ê chêng-bīn lâu-chhut-lâi, chit-ê kiò-chòe liú-chù-lâng-iōng (流注膿瘍; tē 241 a, b tô) .
5. Piàn-sūi : Chit ê iân-kò sī in-ūi hit hō kiát-hút pīn-châu nōa-khi ê pèh-chit (*caseous material*) , á-sī lêng-iōng teh-tiòh sîn-keng, á-sī chek-chhé; á-sī in-ūi chek-chhé, á-sī i ê mōh ũ jiám-tiòh kiát-hút chèng. Só-í hit ê chek-chhé pí pêng-siōng-ê lâi khòaⁿ, sī kah óeh, chiū chiām-chiām hoat-iām, hit ê ũ pīn ê só-chāi ê ē-bīn chiū piàn-sūi (tē 241 tô) . Tãi-seng i ê kah ũ kah soe-jiók iā thiàⁿ, āu-lâi ná kú chiū lóng bōe tín-tāng. Chit hō pīn miá kio pòⁿ-sin-put-sūi (半身不遂, *paraplegia*) . I ê tãi-, siáu-piān, iā ũi-tiòh piàn-sūi ê iân-kò bô sūn, ũ-sī sit-kìm (失禁) .

Tī-liâu : Khòng-kiát-hút chèng ê tī-liâu-hoat. Kap koan-chat-kiát-hút chèng ê tī-liâu-hoat saⁿ-tāng. Tiòh tó tī bīn-chhng kàu lóng bōe thiàⁿ. Āu-lâi tiòh ēng hoat-tō, hō chek-chui-kut bōe tín-tāng chit nī-kú. Án-ni tiòh ēng ték-piát ê hù-hòk lâi kah hō hit ê ũ-pīn ê só-chāi, bô hō thâu-khak, kap téng-kòe ê tâng lâi teh i. Chit khòan ê hù-bòk, hêng-chōng chhin-chhiūⁿ kah-á. Ū-sī ēng gū-phê, á-sī chiòh-ko (*plaster of paris*) lâi chòe. Iā ũ-sī ēng chhun-ūn thí khui ê hoat, hō hiah-ê ũ pīn ê chui-kut bô saⁿ-bôa (tē 453 tô) .

Phelps-sī ê siuⁿ-á, sī beh i-tī gín-á ũ chek-chui-kut-kiát-hút chèng (242,243 tô) . Gín-á nā ũ chit hō pīn, tiòh ēng chit ê hoat-tō i-tī nng saⁿ tang-kú. Nā beh sóe seng-khu, òaⁿ pau-siong-liâu, tãi-, siáu-piān sī put-chí-lī-piān. Tē 243 tô, ũ ēng pheng-tòa tīn hó-sè. Tiòh ēng mí-hoe chū tī ták só-chāi, hō kah nng bōe tiam-tiòh seng-khu. Chit hō pīn-lêng tiòh chin sió-sim

chiàu-kò tî-hông jiók-siong. Iā ū-sî pông-kong piàn-sūi, tiòh kā i thong jiō-tō, án-ni tiòh chin chheng-khì, kiaⁿ-liáu pông-kong ôe hoat-iām.

